

DE GOUEN IN HATTUARIE.

II.

Wat tot het hertogdom Ripuarië behoorde is thans niet met volkomen zekerheid op te geven ¹⁾. De kerkelijke verdeeling in bisdommen en decanaten kan hier geen onfeilbare wegwijzer zijn. St. MATERNUS, derde bisschop van Trier, eerste bisschop van Keulen, was ook bisschop van Tongeren. De drie zetels duiden op afzonderlijke landen in het begin der vierde eeuw, alzoo vóór de vestiging der Hattuariërs tusschen Rijn en Maas. De bisschopszetel van Tongeren werd later eerst naar Maastricht en ten slotte naar Luik verplaatst. Het oogenblik der vestiging van deze bisschoppelijke zetels, die gebleven zijn, zal beslissend geweest zijn, en tot iedere diocese gerekend wat toen onder den zelfden landvorst stond. Aken b. v. behoorde in 887 nog tot de Keulsche diocese en kwam eerst later onder Luik. Zuidelijk strekte het bisdom Keulen zich verder uit dan waarschijnlijk het oude Ripuarië, waarvan men de oude grenzen naar dien kant nog meent terug te vinden en de namen Kolenscheid (scheiding van het Kolenwoud) bij Aken, Eicherscheid bij Montjoie, Harperscheid en Reiferscheid (scheiding der Ripuariërs) bij Schleiden, Reiferscheid bij Aremberg en Franken bij Zinzig. — De grenzen van het bisdom Keulen zijn

in omgekeerde richting de volgende: van den Rijn boven Zinzig in zuidwestelijke richting naar de Use en Alve, een weinig boven hunne vereeniging slechts op een paar mijlen afstand van de Moesel, dan westelijk in een boog om Kijllberg, vervolgens in Noordelijke richting, over de Nims en de Prumen, onmiddelijk onder hunne bronnen opwaarts en weer westelijk en in een grooten boog om Malmedy, over de Warge en Wesdre, nabij de bronnen van laatstgenoemde rivier. Van daar liep de grens, noordelijk langs Aken en de bronnen der Worm, eerst op den rechter dan op den linker oever dier rivier, tot nabij haren mond in de Roer, van daar in oostelijke richting naar de bronnen der Niers, op den rechter oever van deze om Wickeraad, nu weder terug op den linker oever in rechte lijn tusschen Dalem (Luiksch) en Reydt (Keulsch) Waldniel en Dulken (K), Kaldekirchen (L) en Huisbeek (K), Venlo (L) en Heringen (K) naar de Maas boven Arsen. De Maas, de Waal en de Rijn vormden nu de grens tot Emmerik. Van hier volgde zij de landweer tot de Lippe en deze tot hare bronnen. De verdere grenzen van het bisdom beoosten den Rijn, zijn voor ons van geen belang.

Ripuarië was in den Merovingischen tijd in gouen of graafschappen verdeeld, even als alle andere Frankische landen. De grenzen der gouen zijn ongetwijfeld nu en dan veranderd. Wij zullen daarvan een voorbeeld bijbrengen, dat in dadelijk verband staat met ons onderwerp.

In de Maasgou vindt men vermeld ²⁾: Zusteren in 714. Blarige en Walare (Blerik en Wylre) in de 8ste

eeuw, Berg (St. Odilienberg bij Roermond) in 853, Māsnic (Maastricht of Maasniel) en Betine (Besel) in 922, Casalle (Kessel) en Echt in 966. Het praedium Marsna (Meersen) waaronder behoorden Clunam (Klimmen), Litam (Limmel), Hertram (Herten), Angledure (Angleur) in 968, Linni (Linnen bij Roermond) in 1075 en 1071, Echt in comitatu comitis de Los in 1128, Apine (Epen bij Wittem) in comitatu Frederici Ducis in 1056.

Maar in 1075 ligt Epen bij Valkenburg, Montsen, Gummenich en Risweiler in de Akenergou, terwijl Herve, Vaals, Eupen en Valkenburg in 1041 in de Luikergou vermeld worden, en Herve vroeger, in 887, in de Ardennergou lag.

Aken was vroeger een district, het stond onder een burggraaf. Na 1056 werd dat district vergroot met een deel der Maasgou en ontstond eene Akenergou, dit mag men uit het voorstaande besluiten. Met Luik heeft iets dergelijks plaats gehad. De Luikergou ontstond uit een deel van de Ardenner- en van de Maasgou.

Uit de Rijksverdeeling van 837 zou men mogen opmaken dat toen de Molengou, de Betuwe, Hameland en Maasgou tot het hertogdom Ripuarië behoorden. In die van 839 worden Hameland, Betuwe, Teisterbant en Dorestad afzonderlijk genoemd, zij behoorden noch tot Friesland noch tot Saksen, terwijl het Hertogdom Ripuarië vroeger genoemd wordt. In de verdeeling van 870 volgen na elkander de graafschappen Teisterbant, de Betuwe, de Hattuariën, opper en neder Maasgou (deze strekten zich uit op beide oevers der Maas) Luik, het district Aken, het district Tectis

(dat is Theu en niet Maastricht), vijf graafschappen in Ripuarië, de Meyengou, de Bedagou, de Nitagou, enz. ³).

Hier zien wij dat Ripuarië als hertogdom zich uitstrekte ook over gewesten die tot de bisdommen van Utrecht en Keulen behoorden in 837. In het volgende jaar werden ze niet meer tot dat hertogdom gerekend, en in 870, zijn de Ripuarische landen die tot de diocese van Keulen behoorden verdeeld in Ripuarische en Hattuarische graafschappen; dit laatste wordt bevesten door het meervoud van het gebruikte woord, maar ook het vermoeden bevestigd, dat zij onder één graaf stonden wat met de vijf Ripuarische graafschappen niet het geval was. De Ripuarische graafschappen in 870 bedoeld kunnen geen andere geweest zijn dan de Ahrigou, Eifelgou, Zülpichgou, Julichgou en Keulsche of Gilgou ook Cutsgou genoemd.

Onder de Hattuarische gouen zullen toen begrepen zijn de Molengou, de Neusergou, Hattuariergou en het district Nijmegen.

In het westen grensde Hattuarie aan de Maasgou en de Maas. Zuidelijk zal de Foron de grens geweest zijn van de Oppermaasgou aan den linker oever der rivier. De grens tusschen Opper en Nedermaasgou is hier niet te bepalen. Noordelijk liep de Maasgou mischien tot de Swalm. Volgens de kerkelijke indeeling tot Arsen. Noordelijk daarvan lag aan de Maas de Pagus Ganapi of Gennepergou waarin in 950 Bechi en Awi, dat zal zijn Blyenbeek of Aayen in de Limburgsche gemeente Bergen. Of die gou een ondergou was van Hattuarië of van de Maasgou is niet bekend. Vermelding verdiend, dat in 927 voorkomt een Blitgeres-

wilre in Achgou in het graafschap van KOENRAAD. Zoo met die plaats Blitterswijk bedoeld wordt, zou de Maasgou op den linkeroever zich ook niet veel lager dan tot tegenover Arsen hebben uitgestrekt.

NORRENBURG *) en FAHNE geven verschillende opgaven van de Mühl- of Molengou. NORRENBURG zegt dat zij zich uitstreckte tusschen Maas, Niers en Schwalm. Tusschen de bronnen van laatstgenoemde riviertjes maakte het nog een kleine inbuiging in Gulik. Wanlo en Heringen, zegt hij, bepalen ongeveer de grenzen tegenover de Attuariërgou. Erkelens en Juchen behoorden tot de Molengou. Hij acht de Molengou identisch met het dekenaat Suchtelen, en uit het vermoeden, dat Attuariërgou en Molengou identisch kunnen geweest zijn, op grond dat Stralen in 1138 gezegd wordt gelegen te zijn in de Molengou, terwijl hij de Attuariërgou identisch acht met het dekenaat Stralen.

De grenzen der dekenaten zijn evenmin altijd dezelfde. gebleven als die der bisdommen. FAHNE geeft veel grootere uitbreiding aan de Molengou dan NORRENBURG. Hij geeft als grenzen op in het oosten de oude Rijn of de Crefelder, Stender, Langhorster, Aldekerker, Eylsche en Neukerker broeklanden, verder de Niers tot haar mond in de Maas, die rivier opwaarts tot de Schwalm, en deze opwaarts tot hare bronnen. Van daar met eene lijn om de vroegere heerlijkheid Erkelens, en het ambt Caster en verder waarschijnlijk langs de heerlijkheid Dyck, door het kleine broek en het Keulsche kerkdorp Wisslich naar het Crefelderbroek.

Behalve het dekenaat Suchtelen rekent hij tot de Molengou het geheele dekenaat Gelder behalve Udem.

Het dekenaat Gelre zal voor de 13^e eeuw geweest zijn het dekenaat Stralen, want toen bestond het uit Afferden, Aldekerk, Arsen, Asperde, Bergen, Beugen, Gelder, Gennep, Goch, Heyden, Hemmersum, Kessel, Neukerken, Stralen, Udem, Wolbeek, Wello, Werth, Wetten, Weese en Winnendonk. Daar wij een Gennepergou leerden kennen en Gennep in het dekenaat Gelre lag, zou daar uit het vermoeden kunnen ontstaan, dat het dekenaat Stralen identisch geweest is met de Gennepergou.

FAHNE, die naar onze meening te groote uitgebreidheid geeft aan de Molengou rekent de gou Nivenheim, later het ambt Hulchrath en de Neusergou tot Hattuarië. — Wij meenen dat de Erft de zuidelijke grensrivier geweest is van het land der Hattuariërs tusschen Rijn en Maas. Vermoedelijk strekte het zich uit tot de Zonsbeek. Oostelijke grens was de Rijn, westelijke waarschijnlijk de Niers. Hammerden en Kappelen zijn dan de zuidelijkste plaatsen der Neusergou geweest.

In de Hattuariergou wordt in 856 en 868 vermeld de Villa Geizfurt in de Odenheimer mark ⁵⁾ en bij de grensbepaling van een bosch aldaar opgenoemd de Niers, de Nerschina en de Lusgochesbach. Udem behoorde, gelijk wij zagen in de dertiende eeuw tot het dekenaat Gelre. FAHNE zonderde Udem af van de plaatsen die hij in de Molengou onderstelde. Overigens acht hij de Hattuariërgou identisch met het dekenaat Xanten dat zich ook over de dorpen in het Maas-waalsche uitstreckte en alzoo het vaste land der Batavieren tusschen Rijn en Maas besloeg. — Over den Rijn strekte hij ook de Hattuariërgou uit, tot welke hij de Duffel

en de Hetter rekende , terwijl hooger op de Keldachgou de Roergou en Duisburgergou behoorden tot de Hattuariësche landen.

GREGORIUS VAN TOURS zegt, dat de Frankische Koning CHLOTARIUS II, die in 628 stierf, regeerde over een rijk waarvan Lippe en Rijn grenzen waren. De Hetter behoorde alzoo niet tot zijn gebied. Hetter beteekent grens of grensland, en het is alzoo zeer waarschijnlijk, dat in overouden tijd met dien naam werd aangeduid een gedeelte der agri decumates tuschen den Rijn en de landweer die bij Emmerik begint tot de Lippe, de onbewoonde streek die later door Germanen bezet werd. De bovenvermelde mededeeling van GREGORIUS wettigt het vermoeden, dat deze landstreek ten tijde van CHLOTARIUS bezet was door Chamaven. FAHNE liet zich waarschijnlijk verlokken door de toevallige omstandigheid, dat de woorden Hetter en Hattuarië eenige overeenkomst in klank bezitten.

De Duffel wordt tot de Betuwe gerekend. Deze was echter reeds in het bezit van CHLOTARIUS II, en zal, daar zij op den linker oever van den hoofdstroom des Rijns lag, tot Hattuarië gerekend zijn, hoewel zij kerkelijk tot het bisdom van Utrecht behoorde en onder het dekenaat van Emmerik stond.

